

14. Уфимский государственный авиационный технический университет. Конспект лекций по политологии [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.studfiles.ru/dir/cat26/subj525.html>.

15. Связи с общественностью как социальная инженерия : учеб. пособие / под ред. В. А. Ачкасовой, Л. В. Володиной. — С.Пб. : Речь, 2005 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.pr-engineering.narod.ru/vvedenie.html>

16. Халипов В. Ф. Кратология как система наук о власти : монография / В. Ф. Халипов. — М. : Республика, 1999 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/22713/>

17. Коматовский В. Н. Избирательная инженерия [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.vladizbirkom.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=650&Itemid=161&month=7&year=2010

18. Сартори Джованні. Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів : пер. з 2-го англ. вид. / Сартори Джаванні. — К. : АртЕк, 2001. — С. IX.

19. Савчин М. Політичні партії та виборчі системи: спроби конституційної інженерії у контексті сучасного конституціоналізму // Вісник Центральної виборчої комісії. — 2008. — № 3. — С. 62–63.

20. Norris P. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political behavior* / P. Norris. — Cambridge University Press, 2004.

21. Полторак В. Політичний маркетинг та організація виборчих кампаній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 1. — С. 75.

22. Там само. — С. 72.

23. Устименко С. Новости российского рынка избирательных технологий // Власть. — 1999. — № 8. — С. 25.

УДК 342.534

О. Чепель,

к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПАРЛАМЕНТАРІЇВ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНО- ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні не тільки у суспільній думці, але і на практиці є очевидним, що виконання провідної ролі, яка призначена Верховній Раді в конституційному механізмі державної влади, неможливе без досягнення відповідного рівня професіоналізму народних депутатів України. У цьому контексті стає зрозумілим, що модернізація і професіоналізація законодавчої діяльності у процесі еволюції українського парламентаризму за часів незалежності, незважаючи на неоднозначність процесу цієї еволюції, не могли не позначитись на персонально-

му складі парламентаріїв, оскільки здійснювалась з урахуванням зарубіжного досвіду, накопиченого у різних регіонах світу і, насамперед, у Європі. Безумовна і найважливіша цінність цього досвіду полягає в тому, що саме за допомогою механізмів парламентської демократії держави забезпечують найбільш сприятливі умови для вирішення актуальних проблем життєдіяльності та розвитку своїх народів.

Порівняльний аналіз основних характеристик народних депутатів України з депутатським корпусом парламентів

провідних країн світу дозволяє відбити закономірності й особливості еволюції українського парламентаризму, які досліджувались у вітчизняній доктрині такими науковцями: Ю. М. Бисага, Ю. П. Битяк, А. З. Георгіца, В. М. Єрмолаєв, В. С. Журавський, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, А. Погорелова, А. О. Селиванов, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал, та ін. Серед російських дослідників, які аналізували проблеми професійної діяльності членів парламенту, слід назвати С. А. Авак'яна, Г. О. Алейник, А. О. Безуглова, Н. О. Богданову, О. В. Гаман-Голутвіну, І. С. Данилова, а також відомих дослідників зарубіжних країн — П. Бромхеда, Г. Кляйна, М. Котти, І. Мурару, М. Прело, К. Хесе та ін.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі порівняльно-правового аналізу розкрити основні тенденції професійної підготовки членів парламенту України та зарубіжних країн та окреслити шляхи модернізації в бік професійної діяльності депутатського корпусу.

Особливістю сучасного українського парламентаризму є високі темпи зміни складу, політичних орієнтацій, партійної афіліації (приєднання до будь-якої організації) його учасників. Незважаючи на радикальний характер трансформації українського парламенту і політичної системи за роки незалежності, можна зафіксувати тенденцію спадкоємності у формуванні парламентського корпусу та його професіоналізації. У цілому розвиток парламентаризму в Україні сьогодні багато в чому визначається тими ж тенденціями, що і в інших країнах Європи.

Оскільки парламент, поряд з іншими функціями, виконує головним чином завдання законотворчості, то оволодіння певним мінімумом юридичних знань, зокрема знаннями законодавчої техніки, є цілком необхідним для кожного парламентаря. Можливо, для більш швидкого і компетентного підключення вперше обраних депутатів до процесу законотворчості та виконання ними інших функцій на благо суспільства вимагається відпрацьована, ефективна й раціональна

система їх навчання азів парламентської діяльності. Чим швидше парламентарії досягнуть необхідного рівня кваліфікації, тим ефективнішою і пліднішою стане їх діяльність.

Розуміючи важливість цієї роботи, вітчизняний законодавець зафіксував у законодавчому порядку відповідні норми, які гарантують народному депутату України необхідні умови для підвищення професійного рівня. Відповідно до статті 31 Закону України «Про статус народного депутата України», народному депутату створюються умови для підвищення професійного рівня, а саме: підвищення кваліфікації, навчання у навчальних закладах, у тому числі магістратурах та аспірантурах, вивчення іноземних мов у вільний від виконання депутатських обов'язків час за рахунок бюджетних призначень на забезпечення діяльності Верховної Ради України [1, 78].

Але, як зазначається у фаховій літературі [2, 261], на відміну від професіоналізму державних службовців, що передбачає наявність освіти у відповідній галузі, спеціальна підготовка депутатів до парламентської діяльності пов'язана з отриманням якоїсь конкретної освіти. Багатофункціональність парламенту, під яку важко підвести освітню базу, є об'єктивно гальмуючим фактором на шляху формування професіоналізму його членів. Ще одним фактором, який гальмує запровадження професійної освіти депутатів є обмежений строком легіслатури період часу для оволодіння необхідними знаннями і навичками у сфері парламентської діяльності. Отже, ми поділяємо точку зору, відповідно до якої «професійний депутат» — це депутат, який пройшов спеціальне навчання діяльності в парламенті, має досвід такої діяльності і внаслідок цього володіє знаннями суті і практичними навичками парламентської діяльності, включаючи законотворчість [2, 255].

У цьому контексті варто наголосити на тому, що іноді зустрічається однобоке трактування депутатського професіоналізму, коли під терміном «професійний депутат» називають депутата, який оби-

рався до парламенту два і більше разів. Це хибно, оскільки такий депутат може і не володіти всіма ознаками професіонала, тоді як депутат, який займається парламентською діяльністю протягом усього одного скликання або навіть його частини, може їм відповідати.

Світова практика, а також вітчизняний досвід парламентаризму за роки незалежності виробили декілька шляхів забезпечення професіоналізму депутатів. По-перше, це створення ефективного механізму «відбору» майбутніх парламентаріїв. По-друге, підвищення правової та іншої професійної підготовки депутатів за допомогою спеціального навчання, використання навичок і досвіду законотворчості; по-третє, раціональне використання допоміжного апарату парламенту, робочих і експертних груп з числа юристів та інших фахівців; по-четверте, міжпарламентське співробітництво з метою вивчення позитивного досвіду діяльності парламентаріїв зарубіжних країн та запровадження його у власній практиці [3, 304–312].

В Україні з перших днів її незалежності склалася і постійно вдосконалюється система професійного навчання вітчизняних парламентаріїв. Виходячи з того, що для роботи в органі законодавчої влади належить володіти необхідним мінімумом юридичних знань, зокрема знаннями законодавчої діяльності та інших азів парламентської культури, за рішенням Президії Верховної Ради було організовано прискорене (трирічне) навчання значної групи народних депутатів на базі юридичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка. Серед тих, хто здобув юридичну освіту у такий спосіб, народні депутати різних скликань В. М. Асадчев, Р. В. Богатирьова, В. Д. Бондаренко, І. О. Гринів, В. С. Коваль, І. І. Остап, В. В. Носов, С. В. Соболев та інші. Крім того, окремі народні депутати здобули вищу юридичну освіту в інших юридичних вузах (зокрема, С. А. Бичков, В. С. Готовський, С. Д. Жовтяк і ін.).

Безспірно, заслуговують на увагу такі форми підвищення фахової кваліфікації парламентаріїв, як конференції,

семінари та лекції, які проводяться провідними фахівцями. Наведемо окремі приклади. Так, відповідно до Постанови Президії Верховної Ради України від 12 квітня 1994 р. в червні 1994 р. Секретаріат Верховної Ради України спільно з Дослідницькою службою Конгресу США провів триденну парламентську конференцію на тему: «Досвід, форми і методи діяльності парламентаріїв». Її учасники на пленарних засіданнях заслухали доповіді з таких тем: «Організація роботи парламенту: досвід і проблеми», «Парламент і економічна реформа», «Розподіл законодавчої, виконавчої і судової влади».

З 1995 р. у Верховній Раді України сформована, діє і вдосконалюється система професійного навчання народних депутатів України із залученням вітчизняних і зарубіжних експертів, з ефективним використанням технічної допомоги з боку зарубіжних організацій та фондів. Центром цієї системи є Координаційна рада з питань навчання і стажування народних депутатів України, до складу якої відповідно до положення делегуються представники всіх депутатських фракцій, груп, які функціонують у Верховній Раді, керівники відповідних підрозділів апарату. Координаційна рада, виходячи з перспективних і поточних планів законотворчої роботи, визначає пріоритетні навчальні програми, погоджує терміни їх реалізації з урахуванням календарного плану проведення сесій, двічі на рік розглядає графіки семінарів у Києві та зарубіжних стажувань, які затверджуються Головою Верховної Ради України. Семінари і стажування проводяться у взаємодії зі співробітниками з Програми сприяння парламентам України, Канадсько-Українського законодавчого і міждержавного проекту, Британського урядового фонду ноу-хау, німецьких фондів Конрата Аденауера, Фрідріха Еберта, Ганса Зайделя. Про динаміку таких семінарів і стажувань свідчать такі відомості: якщо у 1995–1997 рр. проведено 54 семінари в межах України та 59 зарубіжних стажувань, у яких узяли участь відповідно 445 і 381 народних депутатів України,

то у 1999–2000 рр. відбулося 73 семінари в межах України та 16 зарубіжних поїздок, у яких узяло участь відповідно 578 та 59 народних депутатів України [4, 20–21].

Аналіз тематики і стажувань засвідчує, що народні депутати України під час цього навчання мали можливість розширити рамки їхніх професійних знань, а також зрозуміти місце і роль єдиного законодавчого органу в державі. Наприклад, у 1995 р. основними темами були: фінанси, парламент і законодавство, конституція і закон, економіка, сільське господарство, політичні партії, організація парламенту, соціальне забезпечення; у 1996 р. — наука і освіта, закордонні справи; у 1997 р. — досвід проведення виборчої кампанії у Великобританії; у 1999 р. — актуальні проблеми приватизації, досвід вирішення проблеми паливно-енергетичного комплексу, законодавче забезпечення економічних реформ, проблеми медичного страхування, засоби масової інформації в умовах ринкової економіки, соціальна політика, питання державного будівництва, розвиток регіонів, права людини, фінансова політика, бюджет, боротьба з корупцією тощо [5, 21].

Свідченням того, що Верховна Рада України, її керівництво надають великого значення підвищенню рівня професіоналізму в українському парламенті, є проведення 19 червня 2002 р. (в умовах надзвичайно напруженого графіка роботи першої сесії) семінару «Професіоналізм у парламенті» для народних депутатів України, які вперше обрані до Верховної Ради України [4, 21]. Дієвими з погляду розширення професійних знань зарекомендували себе закордонні стажування народних депутатів України. Так, під час вивчення у 1995 р. у Великобританії існуючої системи розробки, затвердження бюджету та контролю за його реалізацією депутати звернули особливу увагу на роботу Аудиторського управління, яке функціонує там з 1866 р. і, до речі, відповідальне за свою роботу лише перед парламентом, контролює витрати бюджету, перевіряє всі звіти, які надає парламентові уряд і

міністерства. У результаті дискусій та пропозицій про доцільність створення такого органу в Україні була створена Рахункова палата [4, 21], яка успішно виконує покладені на неї Законом України «Про Рахункову палату» від 11 липня 1996 р. функції.

Забезпечення ефективної роботи українського парламенту вимагає також значного підвищення ролі працівників апарату, парламентських експертів, які, як свідчить світовий досвід, мають бути політично незаангажованими, високопрофесійними, допомагати народним обранцям оволодівати всіма інформаційно-організаційними можливостями парламенту для активної законодавчої роботи. Саме з цією метою за ініціативою Головного організаційного управління апарату у 1998 р. започатковано видання довідника «Верховна Рада України» [5].

У практику ввійшло проведення в приміщенні Верховної Ради інформаційних ярмарків (кожної осені), які знайомлять депутатів з можливостями надання послуг як підрозділами апарату, так і міжнародними організаціями, фондами у питаннях перекладів з іноземних мов нормативних документів і матеріалів, підготовки аналітичних оглядів, консультацій фахівців при підготовці нових законопроектів та доопрацюванні прийнятих до розгляду на замовлення комітетів, фракцій, груп, окремих народних депутатів. Кожен депутат минулого III скликання одержав переклад українською мовою роботи Геральда Кречмера щодо організації роботи депутатських фракцій, партій у німецькому бундестазі [6].

Має рацію дослідниця А. Погорелова, яка зазначає, що інструментарій професіоналізму парламентського функціонування не вичерпується названими заходами і пріоритетами. Сьогодні він розширюється тим інтенсивніше, чим продуктивніше працюють інституції парламентаризму в комплексі. Зокрема, передумовами ефективної законотворчої роботи є діяльність Інституту законодавства Верховної Ради України, залучення громадськості до законотворчого

процесу, організація парламентських слухань, сучасні інформаційні технології у Верховній Раді України, інформаційно-бібліотечне забезпечення законотворчої роботи, інтенсивне використання можливостей газети «Голос України», парламентського видавництва [4, 22].

Важливою з погляду підвищення професіоналізму є діяльність Всеукраїнської громадської організації «Асоціація інтернів Верховної Ради України», яка в 1995 р. започаткувала широкомасштабну програму залучення молоді до роботи в парламенті за всеукраїнським двоступеневим конкурсом. Протягом 8–10 місяців молоді люди працюють у секретаріатах комітетів парламенту, в управліннях і відділах Секретаріату Верховної Ради в статусі помічників голів комітетів або керівників підрозділів Секретаріату, готуючи себе до майбутньої фахової діяльності, удосконалюючи свої професійні вміння. Участь у програмі надає інтернам можливість наочно ознайомитися з роботою Верховної Ради України. За роки функціонування програми з її учасників вийшло понад дві сотні висококваліфікованих фахівців у галузі парламентського права [7, 126]. Цілком зрозуміло, що це шлях підготовки резерву кадрів для апарату Верховної Ради України: секретаріату, управління справами тощо. Адже ефективність роботи парламенту неможливо собі уявити без апарату.

З точки зору організації професійного навчання парламентаріїв заслуговує на особливу увагу досвід Конгресу США. Дослідницька служба Конгресу США проводить інструктажі, пристосовані до конкретних інформаційних потреб конгресменів. Інструктажі призначаються на їх прохання на час, зручний для них, і можуть проводитись або в її приміщеннях, або в канцелярії конгресмена. Дослідницька служба проводить також семінари для конгресменів із тем, які становлять інтерес для законотворчої діяльності. Старші співробітники служби і запрошені фахівці національного рівня проводять ці обговорення. Крім того, визнані американські експерти проводять семінари за сніданком, обі-

дом або вечерею для конгресменів із тематики, що має в Конгресі пріоритет у законотворчому аспекті. Одна з програм підготовки Дослідницької служби — серія занять юридичного інституту для конгресменів і комісій Конгресу. Цей курс, що складається з трьох частин, готує депутатів з питань процедури і методики законодавства. Перша частина, одноденна програма, складається із занять з процедурних питань комісій та зборів Конгресу. Друга частина розрахована на два дні і передбачає докладні заняття з процедурних питань у парламенті, а також внесення поправок до прийняття рішення в палатах. Остання частина присвячена триденному тренуванню, у ході якого учасники беруть на себе роль «члена Конгресу» і «проводять законопроекти через увесь законодавчий процес» [2, 263–264].

Не заперечуючи в цілому проти значення окремих видів професійного навчання парламентаріїв, викладених вище, ми приєднується до думки тих, хто вважає, що значно підвищити рівень професійних знань депутатського корпусу здатна лише організація цілісної системи навчання, що складається з декількох стадій. З урахуванням вітчизняного, а також досвіду роботи парламентів держав із усталеною демократією (США, Великобританія, ФРН, Франція та ін.) можна запропонувати такі стадії навчання народних депутатів України у майбутньому. Перша стадія повинна включати загальний мінімум знань азів парламентського права для вперше обраних до Верховної Ради депутатів. До цього мінімуму, необхідного всім і кожному зокрема, мають бути віднесені такі галузі знань, як конституційне право (з акцентом на парламентське право, включаючи основи законодавчого процесу), основи економіки, політики, державного управління. Першочергова увага має бути сконцентрована на засвоєнні процедур підготовки та оформленні проектів законів та інших нормативних актів (своєрідний міні курс із законодавчої техніки); складанні щорічних і перспективних програм законотворчості, плануванні законів, роз'ясненні і тлумаченні

актів та їх норм. Особливої уваги потребують такі питання, як визначення предмета законодавчого регулювання, види законів, розробка концепції закону, мова закону. Депутати мають засвоїти критерії «пріоритетності» законів, добре орієнтуватися у питаннях формування системи законодавства держави, знати особливості формування й розвитку окремих галузей законодавства. Корисне, на нашу думку, також ознайомлення з досвідом розвитку законодавства в інших країнах. У межах цієї стадії навчання парламентарії могли би отримати знання у галузі депутатської етики, парламентської культури й ораторського мистецтва.

Причому проходження цього загального курсу з визначеним набором дисциплін має бути зафіксовано в Регламенті Верховної Ради України і повинно стати обов'язковим для кожного, хто вперше обирається до парламенту. Його організація повинна плануватися на перше півріччя парламентського циклу з тим, щоб вона принесла найбільшу користь. Можливий варіант, коли депутат у силу різних причин (наприклад, нестача часу, володіння на дистанційному рівні тематикою) не може відвідувати курс навчання. Тоді йому має бути надана можливість самостійно опанувати цей курс. Для цього Верховна Рада повинна розробити для тих, хто обраний вперше до парламенту, відповідний набір матеріалів (методичні вказівки програми, спеціальні навчальні посібники), призначених саме для депутатського корпусу, а саме: «Керівництво з парламентського права» Г. М. Роберта [8], посібник із законодавчої техніки [9], короткий словник термінів і понять, які використовуються у парламентському праві (для прикладу аналог колективної монографії «Культура парламентської речі») [10].

Наступні стадії навчання депутатів могли би бути запровадженими відповідно до необхідності, з урахуванням спеціалізації депутатів, а також прогалін, які мають місце в їх знаннях. Насамперед тут має бути приділена значна увага фаховій підготовці парламентаріїв

шляхом їх навчання в юридичних вузах, на економічних і політологічних факультетах, у вищих навчальних закладах системи державного управління. Крім системи прискореної освіти (3 роки), можна використати і екстернатну форму навчання.

На третій стадії професійного навчання перевага має віддаватися таким формам вивчення досвіду законотворчості і набуття навиків професійної діяльності: проведення семінарів, симпозіумів, курсів навчання і підвищення кваліфікації членів парламенту. Тут у пригоді став би досвід роботи Конгресу США [11, 17–18].

Особливу підготовку повинні, на наш погляд, проходити посадові особи парламенту (голова та його заступники, керівники комітетів і фракцій). За приклад може слугувати система перепідготовки осіб, призначених на керівну посаду вперше (один раз у три роки).

Важливим структурним елементом професійної діяльності будь-якого службовця, політичного діяча, включаючи і народного депутата України, є його професійна етика. У процесі трудової діяльності моральні відносини регулюються професійною етикою, яка є сукупністю моральних норм, що визначають ставлення працівника до свого професійного обов'язку, а через нього до людей, з якими він спілкується у процесі своєї діяльності [12, 97]. Як професійна етика, парламентська етика у тому розумінні, що стосується діяльності парламентаря, є різновидом політичної діяльності, для ефективного виконання якої суспільство висуває вимоги професіоналізму. Парламентська етика передбачає, що парламентарі є членами єдиного державного інституту (парламенту) і суспільство сприймає кожного з них як представника цього інституту [13, 85].

Політична діяльність депутата базується на моральних засадах, які передбачають усвідомлення необхідності поставити інтереси народу України на один рівень з власними. Депутатську моральність варто сприймати як професійну етику [7, 119]. Професійна етика чи мораль законодавця складалася

віками в міру становлення самої професії та накопичення в ній вирішення специфічних професійних труднощів у поєднанні сфер загальної етики, діяльності парламентарія та відповідного досвіду [14, 81].

Народний депутат України, здійснюючи свою діяльність, повинен дотримуватися традиційних для нашої держави етичних норм і вироблених досвідом людства принципів моралі: завжди зберігати власну гідність, поважати честь та гідність інших депутатів, посадових і службових осіб та громадян, з якими він спілкується, утримуватись від дій, заяв і вчинків, що можуть скомпрометувати його, виборців, парламент [15, 97].

Вітчизняний законодавець, подібно до членів парламентів інших зарубіжних країн, на законодавчому та регламентарному рівнях встановив низку норм, що визначають правила поведінки депутатів. Зокрема, частина 3 п. 9 ст. 24 Закону України «Про статус народного депутата України» зобов'язує народного депутата України додержуватись порядку та норм депутатської етики на засіданнях комітету, його підкомітетів, тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії та робочих груп органів Верховної Ради України [1, 78]. Закон України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. (із змінами станом на 20.01.2006 р.) [16, 134] у п.3 ст. 28 зобов'язує членів комітетів «дотримуватись порядку на засіданнях комітетів, їх підкомітетів, робочих чи підготовчих груп». Регламент Верховної Ради України (станом на 21 квітня 2004 р.) [17] передбачав обов'язкову участь депутатів у засіданнях Верховної Ради чи її органах, до яких його обрано (ст. 4.1.5). Згідно зі ст. 4.1.7, за дні відсутності без поважних причин на засіданнях Верховної Ради чи її органів депутату не проводилися виплати, пов'язані з виконанням депутатських обов'язків. А ст. 4.1.8 встановлювала механізм здійснення цього правила. У ст. 4.1.9 Регламенту зазначалося, що, якщо депутат вживає образливі або лайливі висловлювання щодо інших депутатів або вчиняє дії, не сумісні з прави-

лами депутатської етики, за висновком комітету, до компетенції якої входять питання депутатської етики, Верховною Радою могли бути застосовані до нього такі заходи впливу: попередження, догана, суворая догана з наступним повідомленням про них в газеті «Голос України». Нині чинний Регламент Верховної Ради України [18] дещо звужив правове поле дій норм депутатської етики, обмеживши її тільки пленарними засіданнями Верховної Ради України. Зокрема, у ст. 51 Регламенту йдеться про дотримання дисципліни та норм етики на пленарних засіданнях вітчизняного парламенту. Приписи цієї статті забороняють депутатам: 1) вносити до залу засідань та використовувати під час проведення пленарного засідання плакати, лозунги, гучномовці, інші предмети, які не мають на меті забезпечення законодавчої діяльності; 2) перешкоджати викладенню або сприйняттю виступу (вигуками, оплесками, вставанням, розмовами по мобільному телефону тощо), вживати образливі висловлювання та непристойні слова, закликати до незаконних дій.

І все ж депутати Верховної Ради під час засідань порушують дисципліну, парламентську етику, вдаючись до мітингування, сварок і навіть бійок — і це тоді, коли йде пряма трансляція по радіо і телебаченню, що, звичайно, знижує авторитет парламенту серед населення. З іншого боку, деякі засідання Верховної Ради останніх скликань створюють у суспільній свідомості уявлення про діяльність народних депутатів як не дуже важливу і корисну для держави, тому не викликає особливої поваги громадян. Має рацію дослідник А. Снігач, коли стверджує, що народний депутат України повинен дотримуватися традиційних для нашої держави етичних норм та вироблених досвідом людства принципів моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь та гідність інших депутатів, посадових і службових осіб та громадян, з якими він спілкується, утримуватись від дій, заяв та вчинків, що можуть скомпрометувати його самого, виборців, яких він представляє, Верховну Раду в цілому [19, 57].

У даному випадку прислужився би досвід проведення дебатів у парламентах Великобританії та США. У Палаті громад англійського парламенту в своїх виступах депутати звертаються до спікера. Вони виступають англійською мовою, оскільки вона є мовою діловодства; виступи іншими мовами не допускаються. Не можна зачитувати промову, — можна користуватися тільки тезами. Депутат виступає в дебатах тільки один раз. Існує певна форма звернення депутата один до одного (не за прізвищем, а у такий спосіб: «Шановний член парламенту від округу номер...»). Ряд вимог стосується правил поведінки у палаті: забороняється читати книги або газети, що не стосуються справи. Кожний депутат, який входить до палати або залишає її, повинен поклонитися спікеру. Висуваються певні вимоги до одягу депутатів [20, 30–31].

У США в «Посібнику для конгресменів», написаному Томасом Джеферсоном, у параграфі 353 розділу XVII йдеться про деякі правила, що стосуються порядку проведення пленарного засідання. Наприклад: «Коли спікер сидить у своєму кріслі, кожний конгресмен повинен залишатись на своєму місці». А ось щодо взаємоповаги між конгресменами, то: «жоден із промовців не повинен згадувати конгресмена», що присутній на засіданні, за ім'ям, а мусить називати його місце в палаті або сказати: «той, хто виступив останнім», або «інша сторона в цьому питанні». Промовець не повинен також відхилитися від теми, нападаючи на конкретну особу, говорячи образливі, вразливі та неввічливі слова конкретному конгресмену» (§361) [21].

На наш погляд, поки що поза увагою вітчизняних дослідників залишається ще один аспект професійної діяльності парламентарія, яким є культура парламентарської промови як однієї з форм ораторського мистецтва. Ця проблема є темою окремого дослідження. Наше завдання — привернути увагу до неї як професіоналізації діяльності народного представника.

Культура мовлення — це такий вибір і така організація мовних засобів,

які в певній ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм і етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні комунікативних завдань [22, 36–46]. Інакше кажучи, в поняття культури мовлення, крім нормативного, входять ще два компоненти: етичний і комунікативний. Етика спілкування забороняє, наприклад, лихослів'я, регулює звертання на «ти» і «ви» тощо.

Важлива вимога, якій повинна відповідати промова парламентарія, — відсутність у ній висловів, які містять загальновідомі речі, прописані істини й абстрактні міркування. Не припустимим для членів парламенту є вживання слів-паразитів, зміщення наголосу, мимовільне «екання», грубощі у висловлюваннях і неетична поведінка. Тут доречно навести такий факт: у Великобританії в 1981 р. був виданий «Словник парламентських висловів». У ньому можна знайти, наприклад, 125 заміників слова «брехун» (зокрема, маніпулятор правди, неточний у термінології та ін.) [10, 89].

Таким чином, для того, щоб депутатська діяльність стала професійною, необхідно, у першу чергу, прийняття спеціальних нормативних актів, які би закріпили принцип професіоналізму та його елементи: обов'язковість певного рівня правових знань для парламентаріїв, професійні вимоги до народних депутатів. Повинен бути створений також механізм організації та науково-методологічного керівництва професійною підготовкою, перепідготовкою, підвищенням кваліфікації народних депутатів України. З урахуванням вітчизняного, а також досвіду роботи парламентів демократичних держав пропонується організувати систему навчання народних депутатів України, яка складається з трьох стадій. Перша стадія має включати загальний мінімум знань азів парламентського права для вперше обраних депутатів. Друга стадія могла би бути запроваджена з урахуванням спеціалізації депутатів. На третій стадії навчання перевага має віддаватися набуттю практичних навичок парламентарської діяль-

ності шляхом проведення семінарів, симпозіумів, курсів навчання та підвищення кваліфікації тощо.

Ключові слова: парламент, парламентарі, члени парламенту, професійна підготовка парламентаріїв.

У статті з використанням порівняльно-правового аналізу проаналізовано основні тенденції професійної підготовки членів парламенту України та зарубіжних країн та окреслено шляхи модернізації та підвищення ефективності професійної діяльності депутатського корпусу.

В статье с использованием сравнительно-правового анализа проанализированы основные тенденции профессиональной подготовки членов парламента Украины и зарубежных стран и предложены пути модернизации и повышения эффективности профессиональной деятельности депутатского корпуса.

The article covers the main tendencies of the professional preparation of the members of the Ukrainian and foreign members of parliament and proposes the ways of modernizing and raising the efficiency of the professional activity of the MPs.

Література

1. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листоп. 1992 р. (в ред. Закону від 11 черв. 2009 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 36–37. — Ст. 211.
2. Алейник А. А. Профессиональная подготовленность депутатов к законодательной деятельности // Законодательный процесс. Понятие. Институты. Стадии : [науч.-практ. пособие] / отв. ред. Р. Ф. Васильев. — М. : Юриспруденция, 2000. — С. 255–278.
3. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики / Аурел Зиновійович Георгіца. — Чернівці : Рута, 1998. — 484 с. — (Наукове видання).
4. Погорелова А. Професіоналізм в українському парламенті: досвід та перспек-

тиви становлення // Віче. — 2002. — № 9. — С. 19–22.

5. Верховна Рада України : інформ. довід. / [авт.-упор. В. О. Зайчук ; відп. ред.: Ю. В. Ясенюк, А. В. Пивовар та ін.]. — К. : Парлам. вид-во, 2006. — Вип. 3. — 264 с.

6. Кречмер Г. Фракції, партії в парламенті / Г. Кречмер. — К. : Заповіт, 1999. — 112 с.

7. Звіркowska В. Парламентська культура в Україні: чинники, рівень і тенденції розвитку // Людина і політика. — 2001. — № 4. — С. 115–127.

8. Україна і «велика сімка»: порівняння парламентів // The Romur Report. — 1999. — № 4. — С. 4–19.

9. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження : [монографія] / Ж. О. Дзейко. — К. : Київ. ун-т, 2007. — 360 с. — (Наукове видання).

10. Культура парламентської речі / [авт. текста: Е. Н. Ширяев, Л. К. Граудина, Е. М. Лазуткина и др.]. — М. : Ин-т рус. яз. РАН : Наука, 1994. — 361 с. — (Научное издание).

11. Авдулов А. Н. Научно-информационное обеспечение деятельности Конгресса США: записка о результатах командировки, г. Вашингтон, 16–25 марта 1989 г. Специализированная информация / А. Н. Авдулов, А. М. Кулькин. — М., 1989. — 31 с.

12. Синявська О. Ю. Професійна етика як чинник протидії професійній деформації працівників органів внутрішніх справ // Право і безпека. — 2005. — № 5. — С. 97–101.

13. Колесник К. Особливості парламентської етики в Україні // Право України. — 2004. — № 6. — С. 85–87.

14. Грушанська Н. Поняття та сутність інституту депутатської етики // Право України. — 1999. — № 5. — С. 81–84.

15. Грушанська Н. Правові засади депутатської етики // Право України. — 1997. — № 12. — С. 97–99.

16. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 квіт. 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 19. — Ст. 134.

17. Регламент Верховної Ради України: за станом на 21 квіт. 2004 р. / Верховна Рада України. — К. : Парлам. вид-во, 2004. — 140 с.

18. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лют. 2010 р. // Офіційний вісник України. — 2010. — № 12. — Ст. 565.

19. Снігач А. Верховна Рада України: сенс фракційної реструктуризації // Віче. — 2000. — № 3. — С. 57.

20. Крылова Н. С. Британский парламентаризм // Очерки парламентского права (зарубежный опыт) / [под ред. Б. Н. То-

порнина] ; Ин-т государства и права РАН. — М., 1993. — С. 3–51.

21. Мамаев В. А. Регламент Конгресса США / В. А. Мамаев. — М. : АН СССР, 1962. — 173 с.

22. Ширяев Е. Н. Культура речи: теория, методика, практика // Изв. РАН. [Сер. лит. и яз]. — М., 1992. — Т. 51, № 2. — С. 36–46.

УДК 347.426.6

Т. Ківалова,

доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУБСИДАРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Зобов'язання відшкодування шкоди займають у системі зобов'язань особливе місце, слугуючи універсальним інструментом захисту прав учасників цивільних відносин, яким була завдана шкода. Для того щоб встановити механізм їх застосування, розглянемо можливості їх використання стосовно відносин власності з метою встановлення місця і значення відшкодування шкоди, завданої власнику, у загальній системі захисту права власності засобами цивільного законодавства.

Обрання такого предмета дослідження зумовлене важливістю забезпечення захисту відносин власності, завдяки чому цей аспект застосування норм інституту відшкодування шкоди вже неодноразово привертав увагу дослідників [1–4]. Але значна кількість питань усе ще залишається недослідженою, що особливо помітно у контексті оновлення вітчизняного цивільного законодавства.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що питання наукового аналізу правового регулювання відшко-

дування шкоди є актуальними з теоретичної та практичної точок зору, що зумовлює доцільність розгляду відповідної проблеми.

Пристаюючи до розгляду питань, що відносяться до окресленої вище проблематики, виходимо з того, що поняттям цивільно-правового захисту права власності охоплюється уся сукупність передбачених цивільним законодавством засобів, які застосовуються у зв'язку зі вчиненими проти цих прав порушеннями і спрямовані на відновлення чи захист майнових інтересів їхніх власників [5, 240; 6], хоча найчастіше йдеться про так звані речові позови і детально аналізуються, як правило, саме вони [7, 652–728; 8, 49–96; 9; 10; 11, 67–75; 12, 364–375]. Іноді питання ставиться ширше, і тоді йдеться про «відповідальність за порушення права власності» [13, 160] або про «охорону права власності» [14, 172–203].

Разом із тим у межах згаданої сукупності розрізняють кілька груп способів захисту права власності. Однак єдності позиції науковців щодо підстав